Oeconomia Dei a ľudská ekonomika: františkánska vízia pre éru umelej inteligencie

Martín Carbajo-Núñez

Slovenský preklad uverejnený na webe kapucini.sk so súhlasom autora

Tento článok predstavuje významný prínos františkánov k humanizácii a rozvoju vznikajúcej trhovej ekonomiky v 13. až 15. storočí. Náboženská skúsenosť Františka z Assisi a jeho chápanie ekonómie spásy (*oeconomia salutis* alebo *oeconomia Dei*) im poskytli základ, aby mohli odpovedať na etické dilemy rodiacej sa ľudskej ekonomiky. Napríklad Peter Ján Olivi (1248 – 1298) uplatňuje ekonomickú logiku dôsledne a inovatívne, podľa jej vnútornej dynamiky (*iuxta propria principia*), hoci jeho úvahy zostávajú zasadené do teologicko-morálneho horizontu[1].

Úvahy Oliviho a ďalších františkánskych autorov o ekonomickej hodnote, spravodlivej cene a používaní statkov, sformulované teologickým a morálnym jazykom, sa značne rozšírili a prispeli k upevneniu intelektuálneho ovzdušia, ktoré živilo rozvoj európskeho občianskeho a obchodného práva. Tieto intuície ďalej rozpracovali právnici *ius commune*, ako Bartolus de Saxoferrato (1313 – 1357) a Baldus de Ubaldis (1327 – 1400), ktorí ich pretavili do špecificky právnych kategórií. V novoveku sa tieto františkánske úvahy často interpretovali pomocou právnych kategórií, ktoré neskôr vypracovali odborníci na občianske právo.

Prvá časť článku ukazuje, ako životné rozhodnutia Františka z Assisi inšpirovali jeho nasledovníkov, aby čelili ekonomickým výzvam, ktoré priniesla trhová ekonomika. Táto nová ekonomika sa vyznačuje rastúcou monetizáciou, rozširovaním obchodu a tendenciou meniť sociálne vzťahy na čisto záujmové väzby („zaplatím ti a hotovo“: *cash nexus*). Proti tejto tendencii František prijíma chudobu a logiku daru a prorocky sa zrieka používania peňazí. Dobrovoľná chudoba ho robí slobodným a schopným byť univerzálnym bratom, a tak napodobňuje kenotické sebaponíženie vteleného Slova.

Druhá časť analyzuje teologické základy vzťahu, ktorý františkáni vytvorili medzi *oeconomia Dei* a ľudskou ekonomikou. V nadväznosti na túto úvahu tretia časť predstavuje, ako františkáni 13. až 15. storočia v duchu intuícií svojho zakladateľa vypracovali inovatívne ekonomické myslenie, ktoré niektorí autori opísali ako „prvú ekonomickú ‚školu‘, z ktorej vzíde moderný trhový duch“[2]. Neobmedzili sa len na kritiku hromadenia bohatstva[3], ale hľadali tvorivé riešenia, ako uplatniť svoje chápanie Božej ekonómie v ľudskej ekonomike.

Napokon štvrtá časť ponúka niekoľko podnetov na pochopenie toho, ako môžu tieto etické kritériá, ktoré rozvinuli františkáni, pomôcť čeliť dnešným etickým a sociálno-ekonomickým výzvam vyplývajúcim z rastúceho vplyvu umelej inteligencie[4].

I. Skúsenosť nezištnosti, ktorá premenila Františka z Assisi

František z Assisi je jasným príkladom hlbokého vplyvu, aký môže mať náboženstvo na chápanie ekonomiky. Jeho otec, kupec Pietro Bernardone, ho uviedol do rodinného podnikania a chcel, aby sa zúčastňoval na vojnách svojej doby a získal tak spoločenské uznanie, ktoré sa vtedy spájalo s rytierskym ideálom. Jeho prvou skúsenosťou tohto druhu bola bitka pri Collestrade (1202) medzi Assisi a Perugiou, v ktorej padol do zajatia. Vo väzení zostal približne rok.

V roku 1205 sa opäť pridal k vojsku. Tomáš z Celana rozpráva, že keď bol na ceste, dobre vystrojený a pripravený na boj, zjavil sa mu v Spolete vo sne Boh a pozval ho, aby nasledoval pravého Pána. František poslúchol Boží hlas a vrátil sa do Assisi, čím sa začal proces obrátenia, ktorý trval približne tri roky. V tom období naďalej zažíval znepokojujúce a nečakané návštevy Najvyššieho.

Rozhodujúcim sa ukázalo jeho stretnutie s malomocným[5], krátko predtým, ako k nemu prehovoril Ukrižovaný zo San Damiana (*LM* 2, 1: *FF* 1038). Sám o tom hovorí, že odvtedy: „to, čo sa mi zdalo trpké, sa mi zmenilo na sladkosť duše i tela“[6].

Keďže zakúsil, že všetko je milosť, František opúšťa mentalitu zásluh a vypočítavosti. Jeho cesta povolania potvrdzuje to, čo učil Benedikt XVI.: „Na začiatku kresťanského bytia nie je etické rozhodnutie alebo nejaká veľká myšlienka, ale stretnutie s udalosťou, s Osobou, ktorá dáva životu nový horizont a tým aj rozhodujúce smerovanie“[7]. Vo svojom *Závete* uznáva, že všetko dobro, ktoré vo svojom živote vykonal, bolo darom Najvyššieho. Bol to totiž Boh, kto mu dal „začať robiť pokánie“ (*Test* 1: *FF* 110), naučil ho byť milosrdným a viedol ho k láske k chudobe.

1. Od obchodnej logiky k logike daru

Skúsenosť Božej nezištnosti ho privádza k tomu, aby opustil kupeckú logiku, ktorú zosobňoval jeho otec Pietro Bernardone, a prijal logiku daru. Pred biskupom v Assisi (*1Cel* 15: *FF* 344) sa verejne zrieka otcovského dedičstva a akejkoľvek formy privlastňovania a vydáva svedectvo o absolútnej dôvere v Prozreteľnosť: „Odteraz – zvolal – budem môcť slobodne hovoriť: *Otče náš, ktorý si na nebesiach*“[8].

Na základe tejto skúsenosti viery svojho zakladateľa františkáni chápu, že každá ekonomická prax má byť znamením ekonómie spásy, teda spôsobu, akým Boh spravuje a rozdeľuje svoje spásne dobrá. Preto tvrdia, že pri akejkoľvek ekonomickej výmene treba uprednostniť vzťahové statky pred materiálnymi, dávanie a delenie sa pred vlastnením. V tomto svetle možno pochopiť slová, ktoré František adresoval jednému bratovi z vyššieho spoločenského postavenia, ktorý sa hanbil prosiť o almužnu:

> Choďte teda po almužnu s dôverou a s radostnou mysľou, s požehnaním Pána Boha. A máte ísť slobodnejšie a s radostnejšou mysľou než ten, kto by za jedinú mincu ponúkal na výmenu sto denárov, pretože tým, od ktorých žiadate almužnu, ponúkate na výmenu Božiu lásku, keď hovoríte: „Dajte nám almužnu pre lásku Pána Boha!“; a v porovnaní s Božou láskou sú nebo i zem ničím[9].

Skúsenosť Božej nezištnosti, ktorú prežil František z Assisi, hlboko ovplyvní spôsob, akým bude františkánske hnutie chápať oblasť ekonomiky. Jeho nasledovníci Bonaventúra z Bagnoregia, Peter Ján Olivi, Ján Duns Scotus a ďalší intelektuálne rozvinú intuície svojho zakladateľa.

2. Od neviditeľnej ruky k podanej ruke

„Modernita poňala a definovala trh ako prototyp priestoru, v ktorom niet nezištnosti“[10]. Predpokladá sa, že na maximalizáciu efektívnosti systému z neho treba vylúčiť niektoré nežiaduce väzby vrátane náboženstva a etických hodnôt, ktoré sa odsúvajú do súkromnej sféry.

Prevládajúca ekonomická racionalita vychádza z pesimistického chápania človeka ako bytosti radikálne zameranej na seba. Podľa tohto prístupu by hlavnými hybnými silami jeho správania boli sebecký záujem a zvažovanie nákladov a prínosov (*homo oeconomicus*). Následne sa usudzuje, že na zvýšenie efektívnosti systému stačí podporovať vonkajšie motivácie (úžitok, záujem).

Autori ako Bruno S. Frey však ukázali, že stimuly v mnohých prípadoch vyvolávajú opačné účinky, ako sa očakávalo, pretože oslabujú vnútorné motivácie[11]. Namiesto toho, aby zvyšovali efektívnosť alebo oddanosť podniku, môžu tak podporovať ľahostajnosť a individualizmus.

V mnohých prúdoch modernej ekonómie, najmä v neoklasickej, sa uprednostňujú chladné a neosobné vzťahy založené na peňažnom záujme. Usudzuje sa, že takýto odstup od blížneho, ktorý nie je uznávaný ako „ty“ (non-tuizmus), by umožnil konať racionálne a metodicky, pričom jediným meradlom by bola spravodlivosť. Na maximalizáciu efektívnosti treba súťažiť bez škrupúľ (*business is business*), pretože, ako opakoval Hobbes, „tvoja smrť je mojím životom“[12]. V tejto utilitaristickej mentalite sa „‚hodnoty‘ považujú za relatívne a merajú sa podľa toho, čím prispievajú k individuálnym preferenciám a ziskom“[13].

Františkáni naopak uprednostňujú vzťahové statky pred materiálnymi. Proti mechanickému fungovaniu neviditeľnej ruky trhu dosvedčujú, že hlavnými hybnými silami rozvoja sú láska, spolupráca a vzájomná dôvera[14]. Ekonomický systém bude efektívny, ak dokáže zabezpečiť verejné šťastie posilňovaním vzájomnej pomoci a vzťahových statkov. Namiesto toho, aby hovorili o neviditeľnej ruke trhu (porov. Adam Smith), bratia hľadajú najlepší spôsob, ako podať ruku.

3. Dobrovoľná chudoba: napodobňovať Krista a byť univerzálnym bratom

František z Assisi prijíma dobrovoľnú chudobu a minoritu, aby napodobňoval chudobného Krista a oslobodil sa od pút, ktoré by mu mohli brániť byť univerzálnym bratom. Tak radikálne mení svoj vzťah k druhým aj svoje chápanie pozemských dobier. Neuteká zo sveta, aby sa zachoval čistý (*fuga mundi*), ale nachádza Boha vo všetkých veciach.

Zakúsil, že Boh zachraňuje tým, že sa daruje, vládne zhovievavo a ovláda vlastnú moc (Múd 12, 18). Františkova chudoba odráža onú Božiu ekonómiu, ktorá spravuje milosť s múdrosťou a miernosťou a uprednostňuje dar a nezištnosť pred vlastníctvom a ovládaním. Táto františkánska chudoba nie je cieľom sama osebe, ale spôsobom, ako dosiahnuť vnútornú slobodu, budovať univerzálne bratstvo a napodobňovať chudobného Krista. Sám František to takto vysvetľuje biskupovi v Assisi:

> Pane, keby sme mali nejaký majetok, potrebovali by sme na jeho ochranu zbrane, pretože z vlastníctva pochádzajú spory a hádky, a tak sa mnohými spôsobmi prekáža tak láske k Bohu, ako aj láske k blížnemu. Preto nechceme na tomto svete vlastniť nijaké časné dobrá[15].

Keďže nič nevlastnia, ani ich samých nikto na tomto svete nevlastní. Rozhodnutie sv. Františka pre chudobu preto vychádza zo vzťahových a eschatologických, nie ontologických dôvodov. Nechce, aby jeho nasledovníci konali ako fundamentalisti, ktorí vnucujú svoje životné rozhodnutia laikom, ale ako bratia, ktorí vnímajú túžby a ťažkosti druhých ako svoje vlastné.

Mnohí z týchto laikov sa usilovali presadiť v novej ekonomike a trpeli vykorisťovaním zo strany úžerníkov. Františkáni im pomáhajú získať peňažné úvery, ktoré potrebujú. S týmto cieľom podporujú finančné inštitúcie poskytujúce dostupné úvery a usilujú sa aj odstrániť teoretické prekážky, ktoré brzdili hospodársku činnosť, napríklad otázku pôžičky s úrokom a úžery.

Františkánska chudoba má teda vzťahový a oslobodzujúci význam. Bratia sa k nej zaväzujú nie preto, aby sa očisťovali askézou, ale aby boli bratmi. Takto majú účasť na Božej ekonómii milosti a napodobňujú Krista, nášho staršieho Brata. Oslobodení od sebeckých pút môžu milovať všetkých bez prekážok a vytvárajú okolo seba ovzdušie dôvery a spoločenstva.

Parafrázujúc Bonaventúru, možno povedať, že „duša nevlastní nič, čo by predtým neopustila“[16]. Odpútanosť od hmotných statkov je preto nevyhnutnou podmienkou na to, aby človek mohol vykonať „putovanie“ k Bohu. Kto túži povzniesť sa k Bohu, musí sa odľahčiť a vyprázdniť sa zo seba samého i zo statkov, ktoré ho spútavajú.

II. Ekonómia spásy a ľudská ekonomika

Grécky výraz „oikonomía“ etymologicky znamená „správa domu“. Otcovia Cirkvi ho používali v teologickom zmysle, aby opísali, ako Boh spravuje „dom“ sveta a vedie ho k spáse. Až neskôr sa tento výraz začal používať aj na hospodárenie s materiálnymi a finančnými zdrojmi v spoločenskom živote.

Spásonosné Božie konanie v dejinách prejavuje jeho moc, múdrosť a milosrdenstvo a definitívnu plnosť dosiahlo vo vtelení Božieho Syna, ktoré vyvrcholilo vo Veľkej noci a v Turícach. Boh namiesto toho, aby ovládal alebo podmaňoval, vládne svetu prostredníctvom daru, nezištnosti a milosrdenstva. Táto ekonómia spásy dosahuje svoju plnosť v Kristovi, prostredníkovi a rozdávateľovi milosti (porov. Ef 1, 10). Skrze neho Boh zveruje Cirkvi poslanie ohlasovať ekonómiu spásy, svedčiť o nej a sprítomňovať ju vo svete.

Otcovia Cirkvi, predovšetkým od Ireneja a kapadóckych Otcov, rozlišujú medzi samotným Božím bytím („Boh sám v sebe“ čiže „theologia“) a jeho prejavom v dejinách („Boh pre nás“ čiže „oikonomía“). Súčasná teológia, ktorá túto patristickú intuíciu preberá a rozvíja, často hovorí o „imanentnej Trojici“ a „ekonomickej Trojici“. V tomto horizonte by stvorenie bolo prvým ekonomickým prejavom Trojice: Otec je prameňom všetkého, Syn je Slovom, skrze ktoré bolo všetko stvorené, a Duch je ten, kto oživuje a odovzdáva Božiu dobrotu. Karl Rahner spresňuje, že Trojica, ktorá sa zjavuje v dejinách, nie je iná ako imanentná Trojica, a že Božia ekonómia preto skutočne zjavuje, kto je Boh, hoci nevyčerpáva tajomstvo jeho vnútorného života[17].

1. Boh Otec je počiatkom a prameňom každého dobra

„Svet bol stvorený tromi Osobami ako jediným Božím princípom, ale každá z nich uskutočňuje toto spoločné dielo podľa svojej osobnej identity“[18]. Na tomto základe ďalej predstavíme niektoré aspekty konania trojjediného Boha „ad extra“, nazerané z hľadiska konania, ktoré je vlastné každej z Osôb.

Stredoveká teológia preberá a systematizuje patristické intuície o ekonómii spásy, teda o spôsobe, akým Boh koná a odovzdáva svoju lásku v dejinách. Boh stvára, vykupuje a posväcuje, a tak spravuje spoločný dom s múdrosťou a nezištnosťou.

Bonaventúra opisuje dynamiku ekonómie spásy ako dokonalý kruh Božej lásky: všetko vychádza zo slobodnej a láskyplnej vôle Boha Otca (*emanatio*), v Kristovi nachádza svoju vzorovú formu (*exemplatio*) a vracia sa do večného spoločenstva v Duchu (*consummatio*). Táto dynamika spočíva na princípe, ktorý má pôvod u Dionýza Areopagitu a podľa ktorého sa Dobro – sám Boh – svojou podstatou rozlieva a odovzdáva (*bonum est essentialiter diffusivum sui*[19]).

Všetko bolo stvorené podľa Božieho vzoru, a teda „nesie v sebe špecificky trojičnú štruktúru“[20]. Ľudská ekonomika má preto vo svojom najhlbšom zmysle byť skutočne teologická a vzťahová; to znamená, že má analogicky a morálne odrážať trojičnú dynamiku zdieľanej lásky.

2. Kristus spravuje dar a rozdáva milosť

V ekonómii spásy je Kristus prostredníkom a rozdávateľom milosti (*dispensator gratiae*). Je stredobodom tejto ekonómie a v ňom sa ona stáva plne viditeľnou. Všetko prijíma od Otca a všetko dáva, čím zjavuje dokonalosť trojičnej lásky. Spravuje a rozdeľuje milosť a svojím životom nám ukazuje plnosť, ku ktorej sme povolaní a ktorá spočíva v tom, že sa darujeme tak, ako sa daruje sám Boh. Preto aj my sme povolaní nezadržiavať si dobrá (duchovné alebo materiálne), ale štedro sa o ne deliť, a tak vytvárať spoločenstvo.

Všetci sme povolaní uplatňovať vo svojom živote Kristov „ekonomický“ štýl: používať bez vlastnenia, slúžiť bez ovládania, dávať bez očakávania odplaty. Podľa jeho príkladu františkáni podporujú solidárny obeh statkov, ktorý sa opiera o dôveru v Prozreteľnosť. Táto dynamika zabraňuje neplodnému hromadeniu a buduje komunitu tým, že nezištnosť a logiku daru začleňuje aj do obchodných vzťahov[21]. Naopak, kto hľadá len vlastný prospech, ako úžerníci, stavia sa na okraj tejto dynamiky spoločenstva.

Bratia prijímajú chudobu a minoritu, pričom napodobňujú chudobného Krista, ktorý, „hoci bol bohatý, stal sa pre vás chudobným, aby ste sa vy obohatili jeho chudobou“ (porov. 2 Kor 8, 9). Chcú žiť medzi najnúdznejšími a zdieľať s nimi život aj túžby.

3. Duch Svätý ako princíp spoločenstva

Otec tvorí, Syn sprostredkúva a Duch Svätý zjednocuje. Všetko, čo bolo stvorené a vykúpené, smeruje k jednote v Láske, ktorá je dielom Ducha. Konečným cieľom ekonómie spásy je teda spoločenstvo v láske.

Spojenie medzi oboma ekonómiami, Božou a ľudskou, sa odráža aj vo vzťahu, ktorý františkáni vidia medzi Eucharistiou a hospodárskym životom. Tvrdia, že Eucharistia aj hospodársky život budujú kresťanské spoločenstvo: Eucharistia duchovne, hospodársky život materiálne.

V nedávnej dobe aj teológia oslobodenia dôrazne predstavovala ľudskú ekonomiku ako oblasť, v ktorej sa plán spásy stáva viditeľným a historicky dosvedčeným[22]. Teologická reflexia tak zostáva spojená s ekonomickým poriadkom; viera je neoddeliteľná od sociálnej spravodlivosti a spoločenstva.

III. Niektoré aspekty františkánskej ekonomiky

Vzťah, ktorý bratia vytvárajú medzi ekonómiou spásy a ľudskou ekonomikou, preniká všetky aspekty ich ekonomickej koncepcie: chápanie trhu, ekonomickú hodnotu a spravodlivú cenu, pôžičku s úrokom a úžeru, rehabilitáciu kupeckého povolania, prácu, spoločné dobro, rozlišovanie medzi vlastníctvom (*dominium*) a užívaním (*usus*). V každom z týchto aspektov bratia podriaďujú ekonomický poriadok bratskej láske, chápanej ako regulačný princíp celého spoločenského a komunitného života.

1. Vyhnúť sa dualizmom, ktoré stavajú hmotu proti duchu

Pápež František poukázal na potrebu prekonať „nezdravé dualizmy, ktoré mali v priebehu dejín značný vplyv na niektorých kresťanských mysliteľov“ (*LS* 98). Dualizmus hmoty a ducha často viedol k tomu, že sa ľudská ekonomika považovala za profánnu oblasť, oddelenú od teológie a duchovného života. K posilneniu tohto oddelenia prispelo Lutherovo rozlíšenie medzi duchovnou a svetskou ríšou, z ktorých každá má vlastnú logiku. Dospelo sa tak k tvrdeniu, že kým duchovnú ríšu riadi evanjeliová

morálka, milosť a láska, svetskej ríši vládne praktický rozum. Ekonomika by patrila do „profánnej“ sféry, ktorá je vo svojej podstate technická a má vlastnú racionalitu.

Niektorí konzervatívni teológovia aj dnes ostro oddeľujú ekonomickú sféru od duchovného rozmeru. Bertolt Brecht túto dichotómiu zobrazil v jednej zo svojich divadelných hier, keď sa hlavná postava Šen Te sťažuje: „Ctihodní bohovia, ako môže byť človek dobrý, keď je všetko také drahé?“ A bohovia jej odpovedajú: „Žiaľ, s tým nemôžeme nič urobiť. Hospodárske otázky nie sú v našej kompetencii“[23].

Toto ostré oddeľovanie viery a ekonomiky by sa dalo vysvetliť ako súčasný prejav opakujúcich sa gnostických a dualistických tendencií, ktoré stavajú do protikladu hmotu a ducha, telo a dušu, ako to tvrdili katari v čase sv. Františka. Je však nepochybne cudzie kresťanskej viere, náboženstvu vtelenia, ktoré prosí Otca o „chlieb každodenný“, slávi Kristovu prítomnosť v eucharistickom chlebe a očakáva vzkriesenie tela.

Na rozdiel od týchto názorov františkáni 13. až 15. storočia nechápu ekonomiku ako profánnu, technickú a autonómnu oblasť, ale ako miesto, v ktorom sa uskutočňuje a vyjadruje ekonómia spásy (*oeconomia salutis*). Zodpovedné a spravodlivé spravovanie statkov je preto cestou posvätenia, keďže hmotné nie je v protiklade s duchovným. Pozemské dobrá máme totiž múdro používať a neustále pritom hľadať večné. Z tohto teologického východiska nasledovníci sv. Františka rozvíjajú solidárnu a integrujúcu ekonomiku, ktorá je výrazom logiky daru.

2. Trh ako priestor vzťahov

Františkánska tradícia považuje trh za priestor priateľského stretávania a vzájomnej závislosti, kde vzťahové statky prevažujú nad materiálnymi a sociálny kapitál[24] je rozhodujúcejší ako ekonomický kapitál. Z tohto pohľadu konkurencia znovu získava svoj etymologický význam *cum-petere*, teda spoločne hľadať najlepšie riešenie pre celú komunitu, a prestáva byť nemilosrdným bojom o sebecké získanie vlastného prospechu.

Aj slovo „úver“, príbuzné so slovesom „veriť“, znovu nadobúda svoj dvojaký význam: ekonomický („požičiam ti peniaze“) aj vzťahový („verím ti“). Františkáni uprednostňujú tento druhý rozmer, pretože bez vzájomnej dôvery, ktorá má aj náboženské korene (*fides*), trh nefunguje dobre. Každá obchodná zmluva predpokladá túto nevyslovenú dohodu o vzájomnej dôvere, ktorú treba rešpektovať. „Kupujúci dôveruje poctivosti predávajúceho a ten túto dôveru prijme, potom mu však predá svoj tovar a zradne poruší danú a prijatú záruku“[25]. „V takých prípadoch musí kupec pod ťarchou smrteľného hriechu vrátiť všetko, o čo podviedol, pretože bola porušená dohoda založená na vzájomnej dôvere“[26].

Františkáni, ktorí majú za vzor dynamiku trojičnej lásky, tvrdia, že hybnou silou trhu majú byť láska a *fides* (viera a dôvera)[27]. Tak ako v duchovnej rovine milosť presahuje legalizmus, aj na trhu dané slovo dopĺňa a posilňuje formálne pravidlá. Obchodné výmeny sa považujú za morálne legitímne, keď každý štedro dáva podľa svojich možností a dostáva podľa svojich potrieb. Nejde ani tak o darovanie vecí, ako skôr o darovanie seba samého pri budovaní spoločného dobra.

2.1. Rehabilitácia kupeckého povolania

Z tohto komunitného a vzťahového hľadiska Peter Ján Olivi (1248 – 1298) morálne legitimizuje obchod a prispieva k rehabilitácii kupeckého povolania, ktorým mnohí pohŕdali, pretože ho považovali za neproduktívne alebo ho spájali s evanjeliovou udalosťou, v ktorej Ježiš vyháňa obchodníkov z chrámu (Mk 11, 15). Olivi objasňuje, že neboli vyhnaní preto, že boli kupcami, ale preto, že svoje remeslo vykonávali na posvätnom mieste a nepatričným spôsobom.

Okrem toho tvrdí, že poctivý kupec poskytuje komunite kvalifikovanú a cennú službu, pretože vie pri kúpe náležite ohodnotiť tovar (*ratione ipsius ementis*) a tým, že na seba berie riziko, ho dokáže ponúknuť na vhodnom mieste (*ratione loci*) a vo vhodnom čase (*ratione temporis*), čím zvyšuje jeho ekonomickú hodnotu[28].

Úžerníci a špekulanti komunitu ničia, kým poctivý obchodník ju posilňuje, pretože uľahčuje obchodnú výmenu a dostupnosť tovarov.

2.2. Monti di Pietà

Vtedajší bratia boli veľmi radikálni v tom, že sa ako súčasť svojho povolania vyhýbali osobnému používaniu peňazí, no to im nebránilo pomáhať laikom získať peňažné úvery. Uznávali, že v evanjeliu sa nehovorí len o Judášových peniazoch, ale aj o denároch, ktorými milosrdný Samaritán pomohol zranenému človeku, keď do starostlivosti oňho zapojil aj hostinského. Aj peniaze teda možno použiť na skutky milosrdenstva.

Takto dospeli k podpore finančných inštitúcií. V Španielsku vznikli v roku 1431 pod názvom „Arcas de misericordia“[29] a v Taliansku v roku 1463 pod názvom „Monti di Pietà“ (dobročinné záložne). Najväčší rozvoj zaznamenali v Taliansku. Nevznikli na rozdávanie almužien, ale na poskytovanie dostupných úverov. Usilovali sa posilniť kresťanské spoločenstvo a ponúknuť chudobným príležitosť prekonať svoju situáciu prostredníctvom podnikateľských iniciatív, čím sa vyhýbali tomu, čo Benedikt XVI. nazve „asistencializmom, ktorý ponižuje núdzneho“ (*CV* 58). Pre núdznych, ktorí boli telesne veľmi obmedzení a nemohli vykonávať produktívnu činnosť, bratia ponúkali Chlieb svätého Antona a iné podobné diela.

Monti di Pietà sú praktickým príkladom toho, ako sa láska (ekonómia spásy) pretavuje do finančnej inštitúcie (ľudská ekonomika). Podporujú vtelené a konkrétne milosrdenstvo, založené na vzájomnej dôvere a činorodej láske. Bohatých žiadali, aby dali inštitúcii k dispozícii statky, ktoré mali neproduktívne uskladnené, so zárukou, že im budú vrátené, len čo ich budú potrebovať. Chudobní dostávali malé pôžičky výmenou za záloh, aby sa necítili ponížení, a dostávali aj pomoc, aby mohli tento mikroúver v primeranom čase splatiť.

2.3. Ekonomická hodnota a spravodlivá cena

Františkáni nazerajú na trh z etického a vzťahového hľadiska. Rozhodujúcimi kritériami na určenie hodnoty statku sú pre nich služba blížnemu a potreby konkrétnej komunity.

Pri posudzovaní hodnoty a spravodlivej ceny Peter Ján Olivi neberie do úvahy len technické kritériá, ako sú náklady alebo vzácnosť, ale aj morálne a vzťahové kritériá. Medzi ne zaraďuje úmysel predávajúceho, potrebu kupujúceho a komunitný kontext, teda subjektívne hodnotenie aktérov a konkrétne okolnosti výmeny. Rozhodujúcim princípom je v konečnom dôsledku láska a vzájomná služba ako výraz Kristovej vykupiteľskej spravodlivosti.

O storočie a pol neskôr Bernardín Sienský (1380 – 1444) tieto Oliviho myšlienky preberá a prepracúva, pričom používa terminológiu, ktorá bola už vtedy ustálená. Konkrétne tvrdí, že spravodlivá cena má zahŕňať vnútornú hodnotu predmetu (*virtuositas*), jeho vzácnosť (*raritas*) a jeho subjektívnu príťažlivosť (*complacibilitas*)[30]. Hodnota/cena vymeniteľných statkov, ako aj oprávnený zisk kupca či mzda, ktorú dostáva pracovník, sa preto určujú so zreteľom na konkrétnu osobu a na úžitok, ktorý z nich má komunita[31]. Ekonomický kapitál tak zostáva podriadený sociálnemu kapitálu; materiálne statky sú v službách vzťahových statkov.

3. Práca ako spolupráca s Bohom Stvoriteľom

František z Assisi prinavracia hodnotu manuálnej práci, ktorá bola pomerne často príliš podceňovaná a redukovaná na obyčajný prostriedok proti záhaľke. *Regula* sv. Benedikta stanovuje rovnováhu medzi modlitbou, čítaním a manuálnou prácou, neskôr zhrnutú do hesla „ora et labora“. V clunyjskej reforme sa chóroví mnísi manuálnej práci zväčša vyhýbali, aby sa mohli venovať predovšetkým liturgii a štúdiu. Cisterciánska reforma ju naopak spočiatku ukladá všetkým mníchom, hoci čoskoro sa jej ujmú konvrzi, teda mnísi, ktorí sa nezúčastňovali na chórovej modlitbe, väčšinou negramotní a nízkeho pôvodu[32].

Svätec z Assisi pripisuje manuálnej práci nielen sociálnu, asketickú alebo ekonomickú hodnotu, ale aj hlboký teologický význam. Boh Stvoriteľ, ktorý spravuje, zaopatruje a udržiava svet neustálym darovaním seba samého, nás pozýva spolupracovať s ním na tejto úlohe. Preto majú bratia pracovať „verne a oddane“[33], teda v ovzduší viery a úplného sebadarovania, pričom zdieľajú údel najnúdznejších a s radosťou oslavujú zjednotenie so sestrou matkou zemou.

3.1. Bežný prostriedok obživy

František chce, aby manuálna práca bola bežným prostriedkom obživy jeho bratov. Jakub z Vitry dosvedčuje, že oni aj klarisky „žijú z práce vlastných rúk“[34]. Bratia pracujú medzi chudobnými, nevlastnia výrobné prostriedky ani si nenárokujú mzdu, a tak vyjadrujú a posilňujú svoju identitu menších bratov.

František oceňuje aj asketickú hodnotu almužny (*2Cel* 78: *FF* 666) a povzbudzuje, aby sa k nej v prípade potreby uchýlili a prosili o ňu[35]. Zároveň však trvá na tom, aby jeho bratia pracovali, a „tí, čo nevedia, nech sa naučia“ (*Test* 21: *FF* 119). Keby bolo prosenie o almužnu povinné alebo prvoradé, bratia by sa zriekli „milosti pracovať“, boli by „na ťarchu ľuďom“ (*2Cel* 161: *FF* 745) a príliš závislí od dobrodincov.

3.2. Výraz nezištnosti

Františkáni, ktorí si osvojujú logiku daru, chápu prácu ako výsadný spôsob, ako sa z lásky darovať. Mzdu nepovažujú za stimul alebo vymáhateľnú odplatu, ale za Boží dar. Ak by im za prácu nebola poskytnutá spravodlivá odmena, František ich nabáda, aby si ju nevymáhali, ale aby sa s radosťou utiekali k „stolu Pána“ (*Test* 22: *FF* 120), čo je výraz pripomínajúci Eucharistiu.

S odvolaním sa na myslenie Bartola de Saxoferrato by sme mohli povedať, že brat, ktorý pracuje, má právo dostať odmenu, „ak neuzavrie zmluvu ani dohodu, ktorej predmetom je mzda“[36]. Aby František zachoval logiku daru a podporil čnostné správanie, chce, aby odmena za prácu nebola vopred stanovená. Tak sa predchádza tomu, aby brat urobil zo mzdy samotný dôvod svojej práce (vonkajšia

motivácia), teda aby prešiel od odmeny k stimulu: „Ak ma neodmeníš, nepracujem.“ Naopak, skutočne čnostné správanie je také, ktoré by sa uskutočnilo aj bez odmeny. František z Assisi, pravdaže, nepoznal moderné rozlíšenie medzi stimulmi a odmenami; zdá sa však, že jeho intuície ho v zárodku predznamenávajú[37].

Aj dnes nás učí, že mzda nemá byť hlavným dôvodom našej práce ani rozhodujúcim kritériom pri voľbe zamestnania, ktoré je pre každého najvhodnejšie. Ak by sme zmýšľali inak, urobili by sme z práce tovar ako každý iný.

4. Spoločné dobro a obeh bohatstva

Neustály tok lásky medzi Božími Osobami slúži františkánom 13. až 15. storočia ako vzor, keď navrhujú formy ekonomickej spolupráce založené na nezištnosti, rešpekte a solidarite. Podporujú vzťahy vzájomnej závislosti, dôvery a spolupráce. Tvrdia, že bohatstvo musí obiehať, pretože všetky statky sú v podstate spoločné. Boh nám ich zveril do rúk, aby sme sa o ne delili a udržiavali tak tok života a lásky. Kto hromadí, prerušuje tento tok; kto sa delí, má účasť na trojičnom pohybe.

> Koľko majetku máte dnes mŕtvo uloženého vo svojich domoch a koľkí sú takí, čo hoci ho majú hojne, ešte si ho dokupujú? Lepšie by ti bolo, keby si tie peniaze vložil do svojho obchodu na kupčenie, než ich držať mŕtve, ako to robíš[38].

Neustály obeh statkov, materiálnych aj vzťahových, vyjadruje neprestajné vzájomné sebaodovzdávanie, ktoré spája tri Osoby Trojice, a odhaľuje hlboký zákon celého stvorenstva. Neplodné hromadenie odporuje samotnej podstate dobra, kým obeh bohatstva odráža trojičný život. V tejto Božej logike platí: čím viac sa dáva, tým viac sa má.

Konečným cieľom ľudskej ekonomiky je podporovať plné spoločenstvo v spoločnosti, z ktorého nikto nie je vylúčený. Materiálne „dobrá“ totiž plnia svoju skutočnú funkciu vtedy, keď prispievajú k tomu, aby sme sa cítili „dobre“, keď sa delíme ako bratia.

5. Ekocentrická ekonomika

František z Assisi nenazerá na stvorenia ako na obyčajné predmety, ktoré máme k dispozícii, ale ako na bratov a sestry, ktorí nesú „znamenie“ Najvyššieho[39]. Chváli Stvoriteľa „so“ všetkými stvoreniami (*CtC* 3) a „prostredníctvom“ nich (*CtC* 5 – 9; *CAss* 83), a tak uznáva vlastnú nehodnosť, pretože „nullu homo ène dignu Te mentovare“ – nijaký človek nie je hoden ťa spomínať (*CtC* 2). Zem je pre neho sestrou a matkou, ktorá živí a udržiava. Náš vzťah k nej má byť vzťahom starostlivosti a rešpektu voči ekologickej rovnováhe[40].

Františkánska tradícia, inšpirovaná svojím zakladateľom, spája starostlivosť o stvorenia s ekonómiou spásy. Celé stvorenstvo vzdychá a čaká, že bude „oslobodené z otroctva skazy, aby malo účasť na slobode a sláve Božích detí“ (porov. Rim 8, 21). S Božou milosťou môže naše úsilie už teraz prinášať znamenia toho „nového neba a novej zeme“ (Zjv 21, 1; 2 Pt 3, 13).

Stvorenstvo má skôr vzťahovú než ekonomickú hodnotu. Starostlivosť oň nie je obyčajným romantickým gestom ani estetickou voľbou, ale podstatným rozmerom kresťanskej viery. Ako kresťania sa nemôžeme uspokojiť so zabezpečením udržateľnosti, ale musíme hľadať aj plné spoločenstvo celého stvorenstva. Všetko totiž smeruje k siedmemu dňu, keď Kristus v sebe zjednotí všetko (Ef 1, 10) a odovzdá to Otcovi, „aby bol Boh všetko vo všetkom“ (1 Kor 15, 28).

IV. Aktuálnosť františkánskeho pohľadu v digitálnej ére

Františkánska spiritualita ponúka primeraný etický rámec na zvládanie výziev digitálnej éry[41]. Umelá inteligencia sa stáva čoraz potrebnejšou tak v prevádzkovom riadení, ako aj v interakcii so zamestnancami a zákazníkmi. Jej vplyv na ekonomické rozhodnutia však môže posilňovať logiku zameranú na efektívnosť a odsúvať do úzadia vzťahový a komunitný rozmer.

Proti tejto algoritmickej a neosobnej ekonomike, posadnutej efektívnosťou, františkánska tradícia pripomína prednosť vzťahových statkov pred materiálnymi. Všetci sme jedna veľká rodina, deti toho istého Otca, a preto má ekonomika posilňovať komunitné väzby.

1. Kríza zmyslu v technizovanej ekonomike

Rozvoj umelej inteligencie priniesol ekonomický model, ktorý sa usiluje maximalizovať efektívnosť automatizáciou ekonomických činností, a teda obmedzovaním ľudskej prítomnosti. Nezištnosť sa vylučuje a rozhodnutia sa prenechávajú chladným a odosobneným výpočtom počítačových systémov.

V tomto kontexte si františkánske myslenie zachováva svoju trvalú aktuálnosť. Pripomína nám, že ekonomické statky nadobúdajú ľudský zmysel len vtedy, keď vďaka nim môžeme žiť dobre ako radostní bratia. Táto „ekonomika my“ podporuje vzťahy dôvery, spolupráce a vzájomnosti medzi všetkými ekonomickými aktérmi: pracovníkmi, podnikateľmi, spotrebiteľmi. Hľadá sa aj efektívnosť, ale spojená so spravodlivosťou, sociálnym začlenením, spoločným dobrom a udržateľnosťou.

2. Umelá inteligencia a ekonomika

Pápež František vyzýval vyhnúť sa „katastrofickým predpovediam“[42] o umelej inteligencii, no zároveň zdôrazňoval naliehavú potrebu infoetiky a záväznej medzinárodnej zmluvy, ktorá by umožnila primerane čeliť novým výzvam. Konkrétne tvrdil, že bude potrebné rešpektovať „základné ľudské hodnoty“, pričom východiskom musí byť „prirodzená dôstojnosť každého človeka a bratstvo“[43]. Reguláciu musí sprevádzať dobrá etická a antropologická formácia. Bez nej bude naša doba „bohatá na technológie, no chudobná na ľudskosť“ (*GCS* 2024).

Primerané používanie umelej inteligencie môže ľudí oslobodiť od rutinných a mechanických úloh a umožniť im venovať väčšiu pozornosť blahu, autonómii, účasti a medziľudskému rozvoju. Umelá inteligencia takto orientovaná môže prispievať k vytváraniu spoločenstva, nezištnosti a transparentnosti, a tak začleňovať digitálnu ekonomiku do *oeconomia Dei*.

Algoritmy majú smerovať k posilňovaniu komunity, vytváraniu väzieb a obnove vzťahov, ako aj k podpore procesov spolupráce a k demokratizácii prístupu k poznaniu. Ako etický horizont majú tiež podporovať nezištnosť a zdieľanie namiesto hromadenia moci a kontroly v rukách niekoľkých. Takéto algoritmy musia byť transparentné, zrozumiteľné a spravodlivé.

Záver

Skúsenosť Božej nezištnosti, ktorá premenila život Františka z Assisi, jeho nasledovníci pretavili do „ekonomiky my“, ktorá dokáže nahradiť individualizmus bratstvom a sebecký zisk spoločným dobrom. Františkánska reflexia o ekonomike sa tak rodí z viery a vytvára úzke spojenie medzi ekonómiou spásy a ľudskou ekonomikou.

Boh spravuje svet tým, že dáva seba samého, uvádza svoju milosť do neustáleho obehu a vytvára väzby spoločenstva. Ľudská ekonomika má túto dynamiku odrážať neustálym obehom bohatstva, posilňovaním komunitného života a koordináciou všetkých činností smerom k spoločnému dobru. Takto sa spravovanie materiálnych statkov stáva viditeľným znamením Božieho poriadku milosti.

Vo františkánskej vízii nie sú náboženstvo a ekonomika oddelené oblasti. Ľudská ekonomika sa javí ako znamenie a odraz ekonómie spásy. S nástupom umelej inteligencie nadobúda tento pohľad nový význam. Tvárou v tvár riziku, že ľudia budú podriadení logike strojov, sa františkánska ekonomika usiluje zmierovať, a nie ovládať, opätovne začleniť všetkých občanov do produktívneho a komunitného života, a nie obetovať ich sebeckému zisku.

Je na nás, aby umelá inteligencia podporovala základné ľudské hodnoty aj v ekonomickej oblasti. Ako totiž učil pápež František, „účel a zmysel“ operácií umelej inteligencie závisia od nás (*GMP* 2024, 4).

Autor je profesorom na Pápežskej univerzite Antonianum v Ríme (Taliansko), na Alfonsianum (Pápežská lateránska univerzita) v Ríme (Taliansko) a na FST – University of San Diego v Kalifornii (USA).

Zdroj: Martín Carbajo-Núñez, „Oeconomia Dei ed economia umana: una visione francescana per l’era dell’IA“, in: *Collectanea Franciscana* 96 (2026), 5 – 23. Text je zaradený aj do knihy: Martín Carbajo-Núñez, *Fratello Robot: Intelligenza artificiale e umanesimo francescano*, EDI, Napoli 2026 (anglické vydanie: *Brother Robot: Artificial Intelligence and Franciscan Humanism*, TAU Publishing). Uverejnené so súhlasom autora.

Poznámky

1. K Oliviho prínosu: Martín Carbajo-Núñez, *Monti di pietà ed etica economica. Il contributo francescano*, in: *Studi Francescani* 106 (2009), 187 – 210.
2. Luigino Bruni, *Las raíces franciscanas de la economía de mercado y de la „Caritas in veritate“. Ambivalencias y posibilidades*, in: *Scripta theologica* 44 (2012), 148.
3. Porov. Lester K. Little, *Religious Poverty and the Profit Economy in Medieval Europe*, Ithaca (NY) 1978.
4. Podrobnejšie k tu predstaveným témam: Martín Carbajo-Núñez, *Economia francescana. Una proposta per uscire dalla crisi* (Etica teologica oggi, 55), Bologna 2014; Idem, *La economía del nosotros: una perspectiva franciscana*, in: *Selecciones de Franciscanismo* 50 [144] (2021), 295 – 314. Tento článok vyjde aj v španielčine v časopise *Carthaginensia*.
5. Tomáš z Celana, *Vita beati Francisci* [*Prvý životopis*] [*1Cel*], 17, in: *Fonti Francescane*, Padova et al. ^{3}2011 [*FF*], 315 – 571, tu 348; Bonaventúra, *Legenda maior* [*LM*], 1, 5 (*FF* 1020 – 1255), tu *FF* 1035.
6. František z Assisi, *Závet* [*Test*], 3, in: *FF* 110 – 131, tu 110.
7. Benedikt XVI., encyklika *Deus caritas est* (25. decembra 2005) [*DCE*], 1, in: *AAS* 98 (2006), 217 – 252.
8. Tomáš z Celana, *Memoriale in desiderio animae* [*Druhý životopis*] [*2Cel*], 12, in: *FF* 578 – 820, tu 597.
9. *Compilatio Assisiensis (Legenda Perusina)* [*CAss*], 51, in: *FF* 1544/1 – 1676, tu 1547.
10. L. Bruni, *Las raíces franciscanas de la economía de mercado*, 162.
11. Porov. Bruno S. Frey, *Not Just for the Money: An Economic Theory of Personal Motivation*, Cheltenham (UK) – Brookfield (VT) 1997.
12. *„Mors tua vita mea“*. Thomas Hobbes, *De cive*, kap. 1, 12, London 1642.
13. Dikastérium pre službu integrálnemu ľudskému rozvoju, *La vocazione del leader d’impresa. Una riflessione*, 3. vyd. [*Vat-Leader*], č. 26, Città del Vaticano 2013.
14. Porov. Benedikt XVI., encyklika *Caritas in veritate* (29. júna 2009) [*CV*], č. 35, in: *AAS* 101 (2009), 641 – 709. *„Efficitur vera civitas, quae est cordium unitas“*: Bernardín Sienský, *Sermo XLIII*, in: Idem, *Opera omnia*, IV, Ad Claras Aquas – Florentiae 1950 – 1965, 382.
15. *Legenda troch spoločníkov* [*3Comp*], 35 (*FF* 1567).

16. Aby duša dosiahla pokoj a zjednotenie s Bohom („nebeský Jeruzalem“), musí sa vyprázdniť od všetkého, čo ju spúta-va: *„ad quem nemo intrat recte nisi per Crucifixum“*: Bonaventúra, *Itinerarium mentis in Deum* [*Itin.*], Prol. 3, in: Idem, *Opera omnia*, Quaracchi 1882 – 1902 [*Quaracchi*], V, 295b.
17. „Trojica, ktorá sa prejavuje v ekonómii spásy, je imanentná Trojica; je to imanentná Trojica, ktorá sa slobodne a nezištne odovzdáva v ekonómii spásy.“ Medzinárodná teologická komisia, *Teologia – Cristologia – Antropologia*; Comisión Teológica Internacional, *Teología, cristología, antropología*, 1982, č. 2, dostupné na: https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/cti_documents/rc_cti_1982_teologia-cristologia-antropologia_it.html.
18. František, encyklika *Laudato si'* (24. mája 2015) [*LS*], 238, in: *AAS* 107 (2015), 847 – 945.
19. Tomáš Akvinský, *Summa Theologiae* [*S. Th.*], I, q. 5, a. 4, ad 2 [Edizioni Studio Domenicano, I – XXXV], Firenze 1949 – 1975.
20. *LS* 239. *„Creatura mundi est quasi quidam liber, in quo relucet, repraesentatur et legitur Trinitas fabricatrix“*. Bonaventúra, *Breviloquium* [*Brevil.*], II, kap. 12 (*Quaracchi* V, 230a).
21. Benedikt XVI. preberá túto myšlienku, keď tvrdí, že „v obchodných vzťahoch môžu a musia nájsť miesto v rámci bežnej hospodárskej činnosti princíp nezištnosti a logika daru ako výraz bratstva“. *CV* 36.
22. Franz J. Hinkelammert, *Economía y teología: El Dios de la Vida y la vida humana*, in: *Nicaragua trinchera teológica. Para una teología de la liberación desde Nicaragua*, ed. Giulio Girardi – Benjamin Forcano – José M. Vigil, Salamanca 1987, 257 – 275 (dostupné na: http://hdl.handle.net/11674/5087).
23. Bertolt Brecht, *La buena persona de Sezuán* (*Der gute Mensch von Sezuan*), Madrid 1968, 15.
24. Sociálny kapitál je „súhrn vzťahov dôvery, spoľahlivosti a rešpektovania pravidiel, ktoré sú nevyhnutné pre každé občianske spolužitie“. *CV* 32.
25. Petrus Ioannis Olivi, *Tractatus de emptionibus et venditionibus, de usuris, de restitutionibus*, in: *Un trattato di economia politica francescana: il „De emptionibus et venditionibus, de usuris, de restitutionibus“ di Pietro di Giovanni Olivi*, ed. Giacomo Todeschini (Studi storici, 125 – 126), Roma 1980, 66 (porov. Idem, *Tratado de los contratos*, úvodná štúdia Rafael Ramis Barceló, preklad a poznámky Pedro Ramis Serra – Rafael Ramis Barceló [Historia del derecho, 53], Madrid 2017).
26. Bernardín Sienský, *Sermo XXXIII. De mercationibus et vitiis mercatorum*, in: Idem, *Opera omnia*, IV, 151.
27. *„Fealtat és fonament e vigor e fermetat de la cosa pública“*. Francesc Eiximenis, *Regiment de la cosa pública*, kap. 13, text, úvod, poznámky a glosáre Daniel de Molins de Rei (Els nostres classics, 13), Barcelona 1927, 88. Taliansky preklad diela pozri: Francesc Eiximenis, *Regiment de la cosa pública*, talianske vydanie pripravila Gabriella Zanoletti (Classici Cristiani, 271 – 272), Siena 1986, 165.
28. Amleto Spicciani, *Pietro di Giovanni Olivi indagatore della razionalità economica medioevale*, in: *Usure, compere e vendite. La scienza economica del XIII secolo*, ed. Amleto Spicciani – Paolo Vian – Giancarlo Andenna, Bergamo 1998, 21 – 72, tu 26 – 27.
29. Pápež Eugen IV. ich oficiálne schválil bulou z 15. septembra 1431 (prepis v kastílčine v Archíve vojvodov z Frías, jednoduchá kópia, legajo 15, č. 9; tamže, s. 267). Prvé vznikli… „en las iglesias parroquiales de Medina de Pomar, Briviesca, Villadiego, Herrera, Salas, Belorado, Arnedo y Grisaleña. […] Se determina que las cantidades ‚sean dadas graciosamente y libremente sin ningún interés por pequeño que sea, sobre prendas y otras garantías seguras […] bajo el control de los franciscanos de Briviesca‘“. José López Yepes, *Montes de Piedad*, in: *Diccionario de historia eclesiástica de España*, ed. Quintín Aldea Vaquero – Tomás Marín Martínez – José Vives Gatell, III, Madrid 1973, 1726 – 1727.
30. Bernardín Sienský, *Opera omnia*, IV, 142 – 144 a 190 a n.; Ovidio Capitani, *San Bernardino e l'etica economica*, in: *Una economia politica nel medioevo*, ed. Ovidio Capitani (Il mondo medievale, 15), Bologna 1987, 121 – 141.
31. Giacomo Todeschini, *Ricchezza francescana. Dalla povertà volontaria alla società di mercato* (Intersezioni, 268), Bologna 2004, 95.
32. Lázaro Iriarte, *Vivir del propio trabajo. Cómo traducir en nuestra vida el proyecto de Francisco*, in: *Selecciones de Franciscanismo* 85 (2000), 49 – 71, tu 50 – 51.
33. František z Assisi, *Potvrdená regula* [*Rb*], 5, 2, in: *FF* 73a – 109, tu 88. Podrobné porovnanie benediktínskeho a františkánskeho ideálu pozri: Fernando Uribe Escobar, *Strutture e specificità della vita religiosa secondo la „Regola“ di san Benedetto e gli „Opuscoli“ di san Francesco d'Assisi*, Roma 1979.
34. Jakub z Vitry, *List z Janova z roku 1216*, č. 10, in: *FF* 2207.
35. *Rb* 6, 2, in: *FF* 90; *2Cel* 71; 76, in: *FF* 659, 664.
36. Paolo Evangelisti, *„Vide igitur, quid sentire debeas de receptione pecuniae“: il denaro francescano tra norma ed interpretazione (1223 – 1390)* (Medioevo francescano. Saggi, 21), Spoleto 2020, 258.

37. L. Bruni, *Las raíces franciscanas de la economía de mercado*; Idem, *Y la libre pobreza franciscana dio verdadero valor al dinero*, in: *Avvenire*, 6. 12. 2020 (dostupné na: https://www.avvenire.it/idee-e-commenti/e-la-libera-poverta-francescana-diede-vero-valore-al-denaro_48391).
38. Bernardín Sienský, *Prediche volgari sul campo di Siena*, ed. Carlo Delcorno, Milano 1989, II, č. 37, 1089.
39. František z Assisi, *Chválospev brata Slnka* [*CtC*], 4, in: *FF* 263.
40. Ekologické a sociálne čítanie *Chválospevu brata Slnka* sv. Františka pozri napríklad: Onofrio Farinola, *Il „Cantico delle Creature“. Per una pastorale teo-ecologica della salvaguardia del creato oggi dalla Scrittura alla parrocchia*, Assisi 2020; *Francesco d'Assisi ecologista prima dell'ecologia. Il „Cantico di frate Sole“ e altri scritti*, uviedol a komentoval Sylvain Piron (Aleph, 7), Milano 2024; Guidalberto Bormolini – Davide Rondoni, *Vivere il „Cantico delle creature“: la spiritualità cosmica e cristiana di san Francesco*, Padova 2024; Francesco Del Pizzo, *Dalla terra la vita. Ecologia integrale e mitezza nel cantico delle Creature di san Francesco*, Roma 2025.
41. Porov. Martín Carbajo-Núñez, *Intelligenza artificiale, verità e sapienza. Una prospettiva francescana*, in: *Collectanea Franciscana* 94 (2024), 533 – 554; Idem, *Artificial intelligence and leadership: A Franciscan perspective*, in: *Collectanea Franciscana* 95 (2025), 325 – 345.
42. František, *Posolstvo na 58. svetový deň spoločenských komunikačných prostriedkov* (24. januára 2024) [*GCS*], in: *OR* 19 (24. 1. 2024), 8.
43. František, *Posolstvo na 57. svetový deň pokoja* (1. januára 2024) [*GMP*], č. 2, in: *OR* 286 (14. 12. 2023), 3.

KAPUCÍNI
MEDZI VAMI
OD 1674

FORMÁCIA

Františkánska vízia pre éru umelej inteligencie

br. Martín Carbajo-Núñez, OFM

Oeconomia Dei a ľudská ekonomika: františkánska vízia pre éru umelej inteligencie

Tento článok predstavuje významný prínos františkánov k humanizácii a rozvoju vznikajúcej trhovej ekonomiky v 13. až 15. storočí. Náboženská skúsenosť Františka z Assisi a jeho chápanie ekonómie spásy (*oeconomia salutis* alebo *oeconomia Dei*) im poskytli základ, aby mohli odpovedať na etické dilemy rodiacej sa ľudskej ekonomiky. Napríklad Peter Ján Olivi (1248 – 1298) uplatňuje ekonomickú logiku dôsledne a inovatívne, podľa jej vnútornej dynamiky (*iuxta propria principia*), hoci jeho úvahy zostávajú zasadené do teologicko-morálneho horizontu[1].

Úvahy Oliviho a ďalších františkánskych autorov o ekonomickej hodnote, spravodlivej cene a používaní statkov, sformulované teologickým a morálnym jazykom, sa značne rozšírili a prispeli k upevneniu intelektuálneho ovzdušia, ktoré živilo rozvoj európskeho občianskeho a obchodného práva. Tieto intuície ďalej rozpracovali právnici *ius commune*, ako Bartolus de Saxoferrato (1313 – 1357) a Baldus de Ubaldis (1327 – 1400), ktorí ich pretavili do špecificky právnych kategórií. V novoveku sa tieto františkánske úvahy často interpretovali pomocou právnych kategórií, ktoré neskôr vypracovali odborníci na občianske právo.

Prvá časť článku ukazuje, ako životné rozhodnutia Františka z Assisi inšpirovali jeho nasledovníkov, aby čelili ekonomickým výzvam, ktoré priniesla trhová ekonomika. Táto nová ekonomika sa vyznačuje rastúcou monetizáciou, rozširovaním obchodu a tendenciou meniť sociálne vzťahy na čisto záujmové väzby („zaplatím ti a hotovo“: *cash nexus*). Proti tejto tendencii František prijíma chudobu a logiku daru a prorocky sa zrieka používania peňazí. Dobrovoľná chudoba ho robí slobodným a schopným byť univerzálnym bratom, a tak napodobňuje kenotické sebaponíženie vteleného Slova.

Druhá časť analyzuje teologické základy vzťahu, ktorý františkáni vytvorili medzi *oeconomia Dei* a ľudskou ekonomikou. V nadväznosti na túto úvahu tretia časť predstavuje, ako františkáni 13. až 15. storočia v duchu intuícií svojho zakladateľa vypracovali inovatívne ekonomické myslenie, ktoré niektorí autori opísali ako „prvú ekonomickú ‚školu‘, z ktorej vzíde moderný trhový duch“[2]. Neobmedzili sa len na kritiku hromadenia bohatstva[3], ale hľadali tvorivé riešenia, ako uplatniť svoje chápanie Božej ekonómie v ľudskej ekonomike.

Napokon štvrtá časť ponúka niekoľko podnetov na pochopenie toho, ako môžu tieto etické kritériá, ktoré rozvinuli františkáni, pomôcť čeliť

dnešným etickým a sociálno-ekonomickým výzvam vyplývajúcim z rastúceho vplyvu umelej inteligencie[4].

I. Skúsenosť nezištnosti, ktorá premenila Františka z Assisi

František z Assisi je jasným príkladom hlbokého vplyvu, aký môže mať náboženstvo pohľad na ekonomiku. Jeho otec, kupec Pietro Bernardone, ho uviedol do rodinného podnikania a chcel, aby sa zúčastňoval na vojnách svojej doby a získal tak spoločenské uznanie, ktoré sa vtedy spájalo s rytierskym ideálom. Jeho prvou skúsenosťou tohto druhu bola bitka pri Collestrade (1202) medzi Assisi a Perugiou, v ktorej padol do zajatia. Vo väzení zostal približne rok.

V roku 1205 sa opäť pridal k vojsku. Tomáš z Celana rozpráva, že keď bol na ceste, dobre vystrojený a pripravený na boj, zjavil sa mu v Spolete vo sne Boh a pozval ho, aby nasledoval pravého Pána. František poslúchol Boží hlas a vrátil sa do Assisi, čím sa začal proces obrátenia, ktorý trval približne tri roky. V tom období naďalej zažíval znepokojujúce a nečakané návštevy Najvyššieho.

Rozhodujúcim sa ukázalo jeho stretnutie s malomocným[5], krátko predtým, ako k nemu prehovoril Ukrižovaný zo San Damiana (*LM* 2, 1: *FF* 1038). Sám o tom hovorí, že odvtedy: „to, čo sa mi zdalo trpké, sa mi zmenilo na sladkosť duše i tela“[6].

Keďže zakúsil, že všetko je milosť, František opúšťa mentalitu zásluh a vypočítavosti. Jeho cesta povolania potvrdzuje to, čo učil Benedikt XVI.: „Na začiatku kresťanského bytia nie je etické rozhodnutie alebo nejaká veľká myšlienka, ale stretnutie s udalosťou, s Osobou, ktorá dáva životu nový horizont a tým aj rozhodujúce smerovanie“[7]. Vo svojom *Závete* uznáva, že všetko dobro, ktoré vo svojom živote vykonal, bolo darom Najvyššieho. Bol to totiž Boh, kto mu dal „začať robiť pokánie“ (*Test* 1: *FF* 110), naučil ho byť milosrdným a viedol ho k láske k chudobe.

1. Od obchodnej logiky k logike daru

Skúsenosť Božej nezištnosti ho privádza k tomu, aby opustil kupeckú logiku, ktorú zosobňoval jeho otec Pietro Bernardone, a prijal logiku daru. Pred biskupom v Assisi (*1Cel* 15: *FF* 344) sa verejne zrieka otcovského dedičstva a akejkoľvek formy privlastňovania a vydáva svedectvo o absolútnej dôvere v Prozreteľnosť: „Odteraz – zvolal – budem môcť slobodne hovoriť: *Otče náš, ktorý si na nebesiach*“[8].

Na základe tejto skúsenosti viery svojho zakladateľa františkáni chápu, že každá ekonomická prax má byť znamením ekonómie spásy, teda spôsobu, akým Boh spravuje a rozdeľuje svoje spásne dobrá. Preto tvrdia, že pri akejkoľvek ekonomickej výmene treba uprednostniť vzťahové statky pred materiálnymi, dávanie a delenie sa pred vlastnením. V tomto svetle možno pochopiť slová, ktoré František adresoval jednému bratovi z vyššieho spoločenského postavenia, ktorý sa hanbil prosiť o almužnu:

> **Choďte teda po almužnu s dôverou a s radostnou mysľou, s požehnaním Pána Boha. A máte ísť slobodnejšie a s radostnejšou mysľou než ten, kto by za jedinú mincu ponúkal na výmenu sto denárov, pretože tým, od ktorých žiadate almužnu, ponúkate na výmenu Božiu lásku, keď hovoríte: „Dajte nám almužnu pre lásku Pána Boha!“; a v porovnaní**

s Božou láskou sú nebo i zem ničím[9].

Skúsenosť Božej nezištnosti, ktorú prežil František z Assisi, hlboko ovplyvní spôsob, akým bude františkánske hnutie chápať oblasť ekonomiky. Jeho nasledovníci Bonaventúra z Bagnoregia, Peter Ján Olivi, Ján Duns Scotus a ďalší intelektuálne rozvinú intuície svojho zakladateľa.

2. Od neviditeľnej ruky k podanej ruke

„Modernita poňala a definovala trh ako prototyp priestoru, v ktorom niet nezištnosti“[10]. Predpokladá sa, že na maximalizáciu efektívnosti systému z neho treba vylúčiť niektoré nežiaduce väzby vrátane náboženstva a etických hodnôt, ktoré sa odsúvajú do súkromnej sféry.

Prevládajúca ekonomická racionalita vychádza z pesimistického chápania človeka ako bytosti radikálne zameranej na seba. Podľa tohto prístupu by hlavnými hybnými silami jeho správania boli sebecký záujem a zvažovanie nákladov a prínosov (*homo oeconomicus*). Následne sa usudzuje, že na zvýšenie efektívnosti systému stačí podporovať vonkajšie motivácie (úžitok, záujem).

Autori ako Bruno S. Frey však ukázali, že stimuly v mnohých prípadoch vyvolávajú opačné účinky, ako sa očakávalo, pretože oslabujú vnútorné motivácie[11]. Namiesto toho, aby zvyšovali efektívnosť alebo oddanosť podniku, môžu tak podporovať ľahostajnosť a individualizmus.

V mnohých prúdoch modernej ekonómie, najmä v neoklasickej, sa uprednostňujú chladné a neosobné vzťahy založené na peňažnom záujme. Usudzuje sa, že takýto odstup od blížneho, ktorý nie je uznávaný ako „ty“ (non-tuizmus), by umožnil konať racionálne a metodicky, pričom jediným meradlom by bola spravodlivosť. Na maximalizáciu efektívnosti treba súťažiť bez škrupúľ (*business is business*), pretože, ako opakoval Hobbes, „tvoja smrť je mojím životom“[12]. V tejto utilitaristickej mentalite sa „‚hodnoty‘ považujú za relatívne a merajú sa podľa toho, čím prispievajú k individuálnym preferenciám a ziskom“[13].

Františkáni naopak uprednostňujú vzťahové statky pred materiálnymi. Proti mechanickému fungovaniu neviditeľnej ruky trhu dosvedčujú, že hlavnými hybnými silami rozvoja sú láska, spolupráca a vzájomná dôvera[14]. Ekonomický systém bude efektívny, ak dokáže zabezpečiť verejné šťastie posilňovaním vzájomnej pomoci a vzťahových statkov. Namiesto toho, aby hovorili o neviditeľnej ruke trhu (porov. Adam Smith), bratia hľadajú najlepší spôsob, ako podať ruku.

3. Dobrovoľná chudoba: napodobňovať Krista a byť univerzálnym bratom

František z Assisi prijíma dobrovoľnú chudobu a minoritu, aby napodobňoval chudobného Krista a oslobodil sa od pút, ktoré by mu mohli brániť byť univerzálnym bratom. Tak radikálne mení svoj vzťah k druhým aj svoje chápanie pozemských dobier. Neuteká zo sveta, aby sa zachoval čistý (*fuga mundi*), ale nachádza Boha vo všetkých veciach.

Zakúsil, že Boh zachraňuje tým, že sa daruje, vládne zhovievavo a ovláda vlastnú moc (Múd 12, 18). Františkova chudoba odráža onú Božiu ekonómiu, ktorá spravuje milosť s múdrosťou a miernosťou a uprednostňuje dar a nezištnosť pred vlastníctvom a ovládaním. Táto františkánska chudoba nie je cieľom sama osebe, ale spôsobom, ako dosiahnuť vnútornú slobodu, budovať univerzálne bratstvo a napodobňovať chudobného Krista. Sám František to takto vysvetľuje biskupovi v Assisi:

> **Pane, keby sme mali nejaký majetok, potrebovali by sme na jeho ochranu zbrane, pretože z vlastníctva pochádzajú spory a hádky, a tak sa**

mnohými spôsobmi prekáža tak láske k Bohu, ako aj láske k blížnemu. Preto nechceme na tomto svete vlastniť nijaké časné dobrá[15].

Keďže nič nevlastnia, ani ich samých nikto na tomto svete nevlastní. Rozhodnutie sv. Františka pre chudobu preto vychádza zo vzťahových a eschatologických, nie ontologických dôvodov. Nechce, aby jeho nasledovníci konali ako fundamentalisti, ktorí vnucujú svoje životné rozhodnutia laikom, ale ako bratia, ktorí vnímajú túžby a ťažkosti druhých ako svoje vlastné.

Mnohí z týchto laikov sa usilovali presadiť v novej ekonomike a trpeli vykorisťovaním zo strany úžerníkov. Františkáni im pomáhajú získať peňažné úvery, ktoré potrebujú. S týmto cieľom podporujú finančné inštitúcie poskytujúce dostupné úvery a usilujú sa aj odstrániť teoretické prekážky, ktoré brzdili hospodársku činnosť, napríklad otázku pôžičky s úrokom a úžery.

Františkánska chudoba má teda vzťahový a oslobodzujúci význam. Bratia sa k nej zaväzujú nie preto, aby sa očisťovali askézou, ale aby boli bratmi. Takto majú účasť na Božej ekonómii milosti a napodobňujú Krista, nášho staršieho Brata. Oslobodení od sebeckých pút môžu milovať všetkých bez prekážok a vytvárajú okolo seba ovzdušie dôvery a spoločenstva.

Parafrázujúc Bonaventúru, možno povedať, že „duša nevlastní nič, čo by predtým neopustila“[16]. Odpútanosť od hmotných statkov je preto nevyhnutnou podmienkou na to, aby človek mohol vykonať „putovanie“ k Bohu. Kto túži povzniesť sa k Bohu, musí sa odľahčiť a vyprázdniť sa zo seba samého i zo statkov, ktoré ho spútavajú.

II. Ekonómia spásy a ľudská ekonomika

Grécky výraz „oikonomía“ etymologicky znamená „správa domu“. Otcovia Cirkvi ho používali v teologickom zmysle, aby opísali, ako Boh spravuje „dom“ sveta a vedie ho k spáse. Až neskôr sa tento výraz začal používať aj na hospodárenie s materiálnymi a finančnými zdrojmi v spoločenskom živote.

Spásonosné Božie konanie v dejinách prejavuje jeho moc, múdrosť a milosrdenstvo a definitívnu plnosť dosiahlo vo vtelení Božieho Syna, ktoré vyvrcholilo vo Veľkej noci a v Turícach. Boh namiesto toho, aby ovládal alebo podmaňoval, vládne svetu prostredníctvom daru, nezištnosti a milosrdenstva. Táto ekonómia spásy dosahuje svoju plnosť v Kristovi, prostredníkovi a rozdávateľovi milosti (porov. Ef 1, 10). Skrze neho Boh zveruje Cirkvi poslanie ohlasovať ekonómiu spásy, svedčiť o nej a sprítomňovať ju vo svete.

Otcovia Cirkvi, predovšetkým od Ireneja a kapadóckych Otcov, rozlišujú medzi samotným Božím bytím („Boh sám v sebe“ čiže „theologia“) a jeho prejavom v dejinách („Boh pre nás“ čiže „oikonomía“). Súčasná teológia, ktorá túto patristickú intuíciu preberá a rozvíja, často hovorí o „imanentnej Trojici“ a „ekonomickej Trojici“. V tomto horizonte by stvorenie bolo prvým ekonomickým prejavom Trojice: Otec je prameňom všetkého, Syn je Slovom, skrze ktoré bolo všetko stvorené, a Duch je ten, kto oživuje a odovzdáva Božiu dobrotu. Karl Rahner spresňuje, že Trojica, ktorá sa zjavuje v dejinách, nie je iná ako imanentná Trojica, a že Božia ekonómia preto skutočne zjavuje, kto je Boh, hoci nevyčerpáva tajomstvo jeho vnútorného života[17].

1. Boh Otec je počiatkom a prameňom každého dobra

„Svet bol stvorený tromi Osobami ako jediným Božím princípom, ale každá z nich uskutočňuje toto spoločné dielo podľa svojej osobnej identity“[18]. Na tomto základe ďalej predstavíme niektoré aspekty konania trojjediného Boha „ad extra“, nazerané z hľadiska konania, ktoré je vlastné každej z Osôb.

Stredoveká teológia preberá a systematizuje patristické intuície o ekonómii spásy, teda o spôsobe, akým Boh koná a odovzdáva svoju lásku v dejinách. Boh stvára, vykupuje a posväcuje, a tak spravuje spoločný dom s múdrosťou a nezištnosťou.

Bonaventúra opisuje dynamiku ekonómie spásy ako dokonalý kruh Božej lásky: všetko vychádza zo slobodnej a láskyplnej vôle Boha Otca (*emanatio*), v Kristovi nachádza svoju vzorovú formu (*exemplatio*) a vracia sa do večného spoločenstva v Duchu (*consummatio*). Táto dynamika spočíva na princípe, ktorý má pôvod u Dionýza Areopagitu a podľa ktorého sa Dobro – sám Boh – svojou podstatou rozlieva a odovzdáva (*bonum est essentialiter diffusivum sui*[19]).

Všetko bolo stvorené podľa Božieho vzoru, a teda „nesie v sebe špecificky trojičnú štruktúru“[20]. Ľudská ekonomika má preto vo svojom najhlbšom zmysle byť skutočne teologická a vzťahová; to znamená, že má analogicky a morálne odrážať trojičnú dynamiku zdieľanej lásky.

2. Kristus spravuje dar a rozdáva milosť

V ekonómii spásy je Kristus prostredníkom a rozdávateľom milosti (*dispensator gratiae*). Je stredobodom tejto ekonómie a v ňom sa ona stáva plne viditeľnou. Všetko prijíma od Otca a všetko dáva, čím zjavuje dokonalosť trojičnej lásky. Spravuje a rozdeľuje milosť a svojím životom nám ukazuje plnosť, ku ktorej sme povolaní a ktorá spočíva v tom, že sa darujeme tak, ako sa daruje sám Boh. Preto aj my sme povolaní nezadržiavať si dobrá (duchovné alebo materiálne), ale štedro sa o ne deliť, a tak vytvárať spoločenstvo.

Všetci sme povolaní uplatňovať vo svojom živote Kristov „ekonomický“ štýl: používať bez vlastnenia, slúžiť bez ovládania, dávať bez očakávania odplaty. Podľa jeho príkladu františkáni podporujú solidárny obeh statkov, ktorý sa opiera o dôveru v Prozreteľnosť. Táto dynamika zabraňuje neplodnému hromadeniu a buduje komunitu tým, že nezištnosť a logiku daru začleňuje aj do obchodných vzťahov[21]. Naopak, kto hľadá len vlastný prospech, ako úžerníci, stavia sa na okraj tejto dynamiky spoločenstva.

Bratia prijímajú chudobu a minorita, pričom napodobňujú chudobného Krista, ktorý, „hoci bol bohatý, stal sa pre vás chudobným, aby ste sa vy

obohatili jeho chudobou“ (Porov. 2 Kor 8, 9). Chcú žiť medzi najnúdznejšími a zdieľať s nimi život aj túžby.

3. Duch Svätý ako princíp spoločenstva

Otec tvorí, Syn sprostredkúva a Duch Svätý zjednocuje. Všetko, čo bolo stvorené a vykúpené, smeruje k jednote v Láske, ktorá je dielom Ducha. Konečným cieľom ekonómie spásy je teda spoločenstvo v láske.

Spojenie medzi oboma ekonómiami, Božou a ľudskou, sa odráža aj vo vzťahu, ktorý františkáni vidia medzi Eucharistiou a hospodárskym životom. Tvrdia, že Eucharistia aj hospodársky život budujú kresťanské spoločenstvo: Eucharistia duchovne, hospodársky život materiálne.

V nedávnej dobe aj teológia oslobodenia dôrazne predstavovala ľudskú ekonomiku ako oblasť, v ktorej sa plán spásy stáva viditeľným a historicky dosvedčeným[22]. Teologická reflexia tak zostáva spojená s ekonomickým poriadkom; viera je neoddeliteľná od sociálnej spravodlivosti a spoločenstva.

III. Niektoré aspekty františkánskej ekonomiky

Vzťah, ktorý bratia vytvárajú medzi ekonómiou spásy a ľudskou ekonomikou, preniká všetky aspekty ich ekonomickej koncepcie: chápanie trhu, ekonomickú hodnotu a spravodlivú cenu, pôžičku s úrokom a úžeru, rehabilitáciu kupeckého povolania, prácu, spoločné dobro, rozlišovanie medzi vlastníctvom (*dominium*) a užívaním (*usus*). V každom z týchto aspektov bratia podriaďujú ekonomický poriadok bratskej láske, chápanej ako regulačný princíp celého spoločenského a komunitného života.

1. Vyhnúť sa dualizmom, ktoré stavajú hmotu proti duchu

Pápež František poukázal na potrebu prekonať „nezdravé dualizmy, ktoré mali v priebehu dejín značný vplyv na niektorých kresťanských

mysliteľov“ (*LS* 98). Dualizmus hmoty a ducha často viedol k tomu, že sa ľudská ekonomika považovala za profánnu oblasť, oddelenú od teológie a duchovného života. K posilneniu tohto oddelenia prispelo Lutherovo rozlíšenie medzi duchovnou a svetskou ríšou, z ktorých každá má vlastnú logiku. Dospelo sa tak k tvrdeniu, že kým duchovnú ríšu riadi evanjeliová morálka, milosť a láska, svetskej ríši vládne praktický rozum. Ekonomika by patrila do „profánnej“ sféry, ktorá je vo svojej podstate technická a má vlastnú racionalitu.

Niektorí konzervatívni teológovia aj dnes ostro oddeľujú ekonomickú sféru od duchovného rozmeru. Bertolt Brecht túto dichotómiu zobrazil v jednej zo svojich divadelných hier, keď sa hlavná postava Šen Te sťažuje: „Ctihodní bohovia, ako môže byť človek dobrý, keď je všetko také drahé?“ A bohovia jej odpovedajú: „Žiaľ, s tým nemôžeme nič urobiť. Hospodárske otázky nie sú v našej kompetencii“[23].

Toto ostré oddeľovanie viery a ekonomiky by sa dalo vysvetliť ako súčasný prejav opakujúcich sa gnostických a dualistických tendencií, ktoré stavajú do protikladu hmotu a ducha, telo a dušu, ako to tvrdili katari v čase sv. Františka. Je však nepochybne cudzie kresťanskej viere, náboženstvu vtelenia, ktoré prosí Otca o „chlieb každodenný“, slávi Kristovu prítomnosť v eucharistickom chlebe a očakáva vzkriesenie tela.

Na rozdiel od týchto názorov františkáni 13. až 15. storočia nechápu ekonomiku ako profánnu, technickú a autonómnu oblasť, ale ako miesto, v ktorom sa uskutočňuje a vyjadruje ekonómia spásy (*oeconomia salutis*). Zodpovedné a spravodlivé spravovanie statkov je preto cestou posvätenia, keďže hmotné nie je v protiklade s duchovným. Pozemské dobrá máme totiž múdro používať a neustále pritom hľadať večné. Z tohto teologického východiska nasledovníci sv. Františka rozvíjajú solidárnu a integrujúcu ekonomiku, ktorá je výrazom logiky daru.

2. Trh ako priestor vzťahov

Františkánska tradícia považuje trh za priestor priateľského stretávania a vzájomnej závislosti, kde vzťahové statky prevažujú nad materiálnymi a sociálny kapitál[24] je rozhodujúcejší ako ekonomický kapitál. Z tohto pohľadu konkurencia znovu získava svoj etymologický význam *cum-petere*, teda spoločne hľadať najlepšie riešenie pre celú komunitu, a

prestáva byť nemilosrdným bojom o sebecké získanie vlastného prospechu.

Aj slovo „úver“, príbuzné so slovesom „veriť“, znovu nadobúda svoj dvojaký význam: ekonomický („požičiam ti peniaze“) aj vzťahový („verím ti“). Františkáni uprednostňujú tento druhý rozmer, pretože bez vzájomnej dôvery, ktorá má aj náboženské korene (*fides*), trh nefunguje dobre. Každá obchodná zmluva predpokladá túto nevyslovenú dohodu o vzájomnej dôvere, ktorú treba rešpektovať. „Kupujúci dôveruje poctivosti predávajúceho a ten túto dôveru prijme, potom mu však predá svoj tovar a zradne poruší danú a prijatú záruku“[25]. „V takých prípadoch musí kupec pod ťarchou smrteľného hriechu vrátiť všetko, o čo podviedol, pretože bola porušená dohoda založená na vzájomnej dôvere“[26].

Františkáni, ktorí majú za vzor dynamiku trojičnej lásky, tvrdia, že hybnou silou trhu majú byť láska a *fides* (viera a dôvera)[27]. Tak ako v duchovnej rovine milosť presahuje legalizmus, aj na trhu dané slovo dopĺňa a posilňuje formálne pravidlá. Obchodné výmeny sa považujú za morálne legitímne, keď každý štedro dáva podľa svojich možností a dostáva podľa svojich potrieb. Nejde ani tak o darovanie vecí, ako skôr o darovanie seba samého pri budovaní spoločného dobra.

2.1. Rehabilitácia kupeckého povolania

Z tohto komunitného a vzťahového hľadiska Peter Ján Olivi (1248 – 1298) morálne legitimizuje obchod a prispieva k rehabilitácii kupeckého povolania, ktorým mnohí pohŕdali, pretože ho považovali za neproduktívne alebo ho spájali s evanjeliovou udalosťou, v ktorej Ježiš vyháňa obchodníkov z chrámu (Mk 11, 15). Olivi objasňuje, že neboli vyhnaní preto, že boli kupcami, ale preto, že svoje remeslo vykonávali na posvätnom mieste a nepatričným spôsobom.

Okrem toho tvrdí, že poctivý kupec poskytuje komunite kvalifikovanú a cennú službu, pretože vie pri kúpe náležite ohodnotiť tovar (*ratione ipsius ementis*) a tým, že na seba berie riziko, ho dokáže ponúknuť na vhodnom mieste (*ratione loci*) a vo vhodnom čase (*ratione temporis*), čím zvyšuje jeho ekonomickú hodnotu[28].

Úžerníci a špekulanti komunitu ničia, kým poctivý obchodník ju posilňuje, pretože uľahčuje obchodnú výmenu a dostupnosť tovarov.

2.2. Monti di Pietà

Vtedajší bratia boli veľmi radikálni v tom, že sa ako súčasť svojho povolania vyhýbali osobnému používaniu peňazí, no to im nebránilo pomáhať laikom získať peňažné úvery. Uznávali, že v evanjeliu sa nehovorí len o Judášových peniazoch, ale aj o denároch, ktorými milosrdný Samaritán pomohol zranenému človeku, keď do starostlivosti oňho zapojil aj hostinského. Aj peniaze teda možno použiť na skutky milosrdenstva.

Takto dospeli k podpore finančných inštitúcií. V Španielsku vznikli v roku 1431 pod názvom „Arcas de misericordia“[29] a v Taliansku v roku 1463 pod názvom „Monti di Pietà“ (dobročinné záložne). Najväčší rozvoj zaznamenali v Taliansku. Nevznikli na rozdávanie almužien, ale na poskytovanie dostupných úverov. Usilovali sa posilniť kresťanské spoločenstvo a ponúknuť chudobným príležitosť prekonať svoju situáciu prostredníctvom podnikateľských iniciatív, čím sa vyhýbali tomu, čo Benedikt XVI. nazve „asistencializmom, ktorý ponižuje núdzneho“ (*CV* 58). Pre núdznych, ktorí boli telesne veľmi obmedzení a nemohli vykonávať produktívnu činnosť, bratia ponúkali Chlieb svätého Antona a iné podobné diela.

Monti di Pietà sú praktickým príkladom toho, ako sa láska (ekonómia spásy) pretavuje do finančnej inštitúcie (ľudská ekonomika). Podporujú vtelené a konkrétne milosrdenstvo, založené na vzájomnej dôvere a činorodej láske. Bohatých žiadali, aby dali inštitúcii k dispozícii statky, ktoré mali neproduktívne uskladnené, so zárukou, že im budú vrátené, len čo ich budú potrebovať. Chudobní dostávali malé pôžičky výmenou za záloh, aby sa necítili ponížení, a dostávali aj pomoc, aby mohli tento mikroúver v primeranom čase splatiť.

2.3. Ekonomická hodnota a spravodlivá cena

Františkáni nazerajú na trh z etického a vzťahového hľadiska. Rozhodujúcimi kritériami na určenie hodnoty statku sú pre nich služba blížnemu a potreby konkrétnej komunity.

Pri posudzovaní hodnoty a spravodlivej ceny Peter Ján Olivi neberie do úvahy len technické kritériá, ako sú náklady alebo vzácnosť, ale aj morálne a vzťahové kritériá. Medzi ne zaraďuje úmysel predávajúceho,

potrebu kupujúceho a komunitný kontext, teda subjektívne hodnotenie aktérov a konkrétne okolnosti výmeny. Rozhodujúcim princípom je v konečnom dôsledku láska a vzájomná služba ako výraz Kristovej vykupiteľskej spravodlivosti.

O storočie a pol neskôr Bernardín Sienský (1380 – 1444) tieto Oliviho myšlienky preberá a prepracúva, pričom používa terminológiu, ktorá bola už vtedy ustálená. Konkrétne tvrdí, že spravodlivá cena má zahŕňať vnútornú hodnotu predmetu (*virtuositas*), jeho vzácnosť (*raritas*) a jeho subjektívnu príťažlivosť (*complacibilitas*)[30]. Hodnota/cena vymeniteľných statkov, ako aj oprávnený zisk kupca či mzda, ktorú dostáva pracovník, sa preto určujú so zreteľom na konkrétnu osobu a na úžitok, ktorý z nich má komunita[31]. Ekonomický kapitál tak zostáva podriadený sociálnemu kapitálu; materiálne statky sú v službách vzťahových statkov.

3. Práca ako spolupráca s Bohom Stvoriteľom

František z Assisi prinavracia hodnotu manuálnej práci, ktorá bola pomerne často príliš podceňovaná a redukovaná na obyčajný prostriedok proti záhaľke. *Regula* sv. Benedikta stanovuje rovnováhu medzi modlitbou, čítaním a manuálnou prácou, neskôr zhrnutú do hesla „ora et labora“. V clunyjskej reforme sa chóroví mnísi manuálnej práci zväčša vyhýbali, aby sa mohli venovať predovšetkým liturgii a štúdiu. Cisterciánska reforma ju naopak spočiatku ukladá všetkým mníchom, hoci čoskoro sa jej ujmú konvrzi, teda mnísi, ktorí sa nezúčastňovali na chórovej modlitbe, väčšinou negramotní a nízkeho pôvodu[32].

Svätec z Assisi pripisuje manuálnej práci nielen sociálnu, asketickú alebo ekonomickú hodnotu, ale aj hlboký teologický význam. Boh Stvoriteľ, ktorý spravuje, zaopatruje a udržiava svet neustálym darovaním seba samého, nás pozýva spolupracovať s ním na tejto úlohe. Preto majú bratia pracovať „verne a oddane“[33], teda v ovzduší viery a úplného sebadarovania, pričom zdieľajú údel najnúdznejších a s radosťou oslavujú zjednotenie so sestrou matkou zemou.

3.1. Bežný prostriedok obživy

František chce, aby manuálna práca bola bežným prostriedkom obživy jeho bratov. Jakub z Vitry dosvedčuje, že oni aj klarisky „žijú z práce

vlastných rúk“[34]. Bratia pracujú medzi chudobnými, nevlastnia výrobné prostriedky ani si nenárokujú mzdu, a tak vyjadrujú a posilňujú svoju identitu menších bratov.

František oceňuje aj asketickú hodnotu almužny (*2Cel* 78: *FF* 666) a povzbudzuje, aby sa k nej v prípade potreby uchýlili a prosili o ňu[35]. Zároveň však trvá na tom, aby jeho bratia pracovali, a „tí, čo nevedia, nech sa naučia“ (*Test* 21: *FF* 119). Keby bolo prosenie o almužnu povinné alebo prvoradé, bratia by sa zriekli „milosti pracovať“, boli by „na ťarchu ľuďom“ (*2Cel* 161: *FF* 745) a príliš závislí od dobrodincov.

3.2. Výraz nezištnosti

Františkáni, ktorí si osvojujú logiku daru, chápu prácu ako výsadný spôsob, ako sa z lásky darovať. Mzdu nepovažujú za stimul alebo vymáhateľnú odplatu, ale za Boží dar. Ak by im za prácu nebola poskytnutá spravodlivá odmena, František ich nabáda, aby si ju nevymáhali, ale aby sa s radosťou utiekali k „stolu Pána“ (*Test* 22: *FF* 120), čo je výraz pripomínajúci Eucharistiu.

S odvolaním sa na myslenie Bartola de Saxoferrato by sme mohli povedať, že brat, ktorý pracuje, má právo dostať odmenu, „ak neuzavrie zmluvu ani dohodu, ktorej predmetom je mzda“[36]. Aby František zachoval logiku daru a podporil čnostné správanie, chce, aby odmena za prácu nebola vopred stanovená. Tak sa predchádza tomu, aby brat urobil zo mzdy samotný dôvod svojej práce (vonkajšia motivácia), teda aby prešiel od odmeny k stimulu: „Ak ma neodmeníš, nepracujem.“ Naopak, skutočne čnostné správanie je také, ktoré by sa uskutočnilo aj bez odmeny. František z Assisi, pravdaže, nepoznal moderné rozlíšenie medzi stimulmi a odmenami; zdá sa však, že jeho intuície ho v zárodku predznamenávajú[37].

Aj dnes nás učí, že mzda nemá byť hlavným dôvodom našej práce ani rozhodujúcim kritériom pri voľbe zamestnania, ktoré je pre každého najvhodnejšie. Ak by sme zmýšľali inak, urobili by sme z práce tovar ako každý iný.

4. Spoločné dobro a obeh bohatstva

Neustály tok lásky medzi Božími Osobami slúži františkánom 13. až 15. storočia ako vzor, keď navrhujú formy ekonomickej spolupráce založené na nezištnosti, rešpekte a solidarite. Podporujú vzťahy vzájomnej závislosti, dôvery a spolupráce. Tvrdia, že bohatstvo musí obiehať, pretože všetky statky sú v podstate spoločné. Boh nám ich zveril do rúk, aby sme sa o ne delili a udržiavali tak tok života a lásky. Kto hromadí, prerušuje tento tok; kto sa delí, má účasť na trojičnom pohybe.

> **Koľko majetku máte dnes mŕtvo uloženého vo svojich domoch a koľkí sú takí, čo hoci ho majú hojne, ešte si ho dokupujú? Lepšie by ti bolo, keby si tie peniaze vložil do svojho obchodu na kupčenie, než ich držať mŕtve, ako to robíš[38].**

Neustály obeh statkov, materiálnych aj vzťahových, vyjadruje neprestajné vzájomné sebaodovzdávanie, ktoré spája tri Osoby Trojice, a odhaľuje hlboký zákon celého stvorenstva. Neplodné hromadenie odporuje samotnej podstate dobra, kým obeh bohatstva odráža trojičný život. V tejto Božej logike platí: čím viac sa dáva, tým viac sa má.

Konečným cieľom ľudskej ekonomiky je podporovať plné spoločenstvo v spoločnosti, z ktorého nikto nie je vylúčený. Materiálne „dobrá“ totiž plnia svoju skutočnú funkciu vtedy, keď prispievajú k tomu, aby sme sa cítili „dobre“, keď sa delíme ako bratia.

5. Ekocentrická ekonomika

František z Assisi nenazerá na stvorenia ako na obyčajné predmety, ktoré máme k dispozícii, ale ako na bratov a sestry, ktorí nesú „znamenie“ Najvyššieho[39]. Chváli Stvoriteľa „so“ všetkými stvoreniami (*CtC* 3) a „prostredníctvom“ nich (*CtC* 5 – 9; *CAss* 83), a tak uznáva vlastnú nehodnosť, pretože „nullu homo ène dignu Te mentovare“ – nijaký človek nie je hoden ťa spomínať (*CtC* 2). Zem je pre neho sestrou a matkou, ktorá živí a udržiava. Náš vzťah k nej má byť vzťahom starostlivosti a rešpektu voči ekologickej rovnováhe[40].

Františkánska tradícia, inšpirovaná svojím zakladateľom, spája starostlivosť o stvorenia s ekonómiou spásy. Celé stvorenstvo vzdychá a čaká, že bude „oslobodené z otroctva skazy, aby malo účasť na slobode a sláve Božích detí“ (Porov. Rim 8, 21). S Božou milosťou môže naše úsilie už teraz prinášať znamenia toho „nového neba a novej zeme“ (Zjv 21, 1; 2 Pt 3, 13).

Stvorenstvo má skôr vzťahovú než ekonomickú hodnotu. Starostlivosť oň nie je obyčajným romantickým gestom ani estetickou voľbou, ale podstatným rozmerom kresťanskej viery. Ako kresťania sa nemôžeme uspokojiť so zabezpečením udržateľnosti, ale musíme hľadať aj plné spoločenstvo celého stvorenstva. Všetko totiž smeruje k siedmemu dňu, keď Kristus v sebe zjednotí všetko (Ef 1, 10) a odovzdá to Otcovi, „aby bol Boh všetko vo všetkom“ (1 Kor 15, 28).

IV. Aktuálnosť františkánskeho pohľadu v digitálnej ére

Františkánska spiritualita ponúka primeraný etický rámec na zvládanie výziev digitálnej éry[41]. Umelá inteligencia sa stáva čoraz potrebnejšou tak v prevádzkovom riadení, ako aj v interakcii so zamestnancami a zákazníkmi. Jej vplyv na ekonomické rozhodnutia však môže posilňovať logiku zameranú na efektívnosť a odsúvať do úzadia vzťahový a komunitný rozmer.

Proti tejto algoritmickej a neosobnej ekonomike, posadnutej efektívnosťou, františkánska tradícia pripomína prednosť vzťahových statkov pred materiálnymi. Všetci sme jedna veľká rodina, deti toho istého Otca, a preto má ekonomika posilňovať komunitné väzby.

1. Kríza zmyslu v technizovanej ekonomike

Rozvoj umelej inteligencie priniesol ekonomický model, ktorý sa usiluje maximalizovať efektívnosť automatizáciou ekonomických činností, a teda obmedzovaním ľudskej prítomnosti. Nezištnosť sa vylučuje a rozhodnutia sa prenechávajú chladným a odosobneným výpočtom počítačových systémov.

V tomto kontexte si františkánske myslenie zachováva svoju trvalú aktuálnosť. Pripomína nám, že ekonomické statky nadobúdajú ľudský zmysel len vtedy, keď vďaka nim môžeme žiť dobre ako radostní bratia. Táto „ekonomika my“ podporuje vzťahy dôvery, spolupráce a vzájomnosti medzi všetkými ekonomickými aktérmi: pracovníkmi, podnikateľmi, spotrebiteľmi. Hľadá sa aj efektívnosť, ale spojená so spravodlivosťou, sociálnym začlenením, spoločným dobrom a udržateľnosťou.

2. Umelá inteligencia a ekonomika

Pápež František vyzýval vyhnúť sa „katastrofickým predpovediam“[42] o umelej inteligencii, no zároveň zdôrazňoval naliehavú potrebu infoetiky a záväznej medzinárodnej zmluvy, ktorá by umožnila primerane čeliť novým výzvam. Konkrétne tvrdil, že bude potrebné rešpektovať „základné ľudské hodnoty“, pričom východiskom musí byť „prirodzená dôstojnosť každého človeka a bratstvo“[43]. Reguláciu musí sprevádzať dobrá etická a antropologická formácia. Bez nej bude naša doba „bohatá na technológie, no chudobná na ľudskosť“ (*GCS* 2024).

Primerané používanie umelej inteligencie môže ľudí oslobodiť od rutinných a mechanických úloh a umožniť im venovať väčšiu pozornosť blahu, autonómii, účasti a medziľudskému rozvoju. Umelá inteligencia takto orientovaná môže prispievať k vytváraniu spoločenstva, nezištnosti a transparentnosti, a tak začleňovať digitálnu ekonomiku do *oeconomia Dei*.

Algoritmy majú smerovať k posilňovaniu komunity, vytváraniu väzieb a obnove vzťahov, ako aj k podpore procesov spolupráce a k demokratizácii prístupu k poznaniu. Ako etický horizont majú tiež podporovať nezištnosť a zdieľanie namiesto hromadenia moci a kontroly v rukách niekoľkých. Takéto algoritmy musia byť transparentné, zrozumiteľné a spravodlivé.

Záver

Skúsenosť Božej nezištnosti, ktorá premenila život Františka z Assisi, jeho nasledovníci pretavili do „ekonomiky my“, ktorá dokáže nahradiť individualizmus bratstvom a sebecký zisk spoločným dobrom. Františkánska reflexia o ekonomike sa tak rodí z viery a vytvára úzke spojenie medzi ekonómiou spásy a ľudskou ekonomikou.

Boh spravuje svet tým, že dáva seba samého, uvádza svoju milosť do neustáleho obehu a vytvára väzby spoločenstva. Ľudská ekonomika má túto dynamiku odrážať neustálym obehom bohatstva, posilňovaním komunitného života a koordináciou všetkých činností smerom k spoločnému dobru. Takto sa spravovanie materiálnych statkov stáva viditeľným znamením Božieho poriadku milosti.

Vo františkánskej vízii nie sú náboženstvo a ekonomika oddelené oblasti. Ľudská ekonomika sa javí ako znamenie a odraz ekonómie spásy. S nástupom umelej inteligencie nadobúda tento pohľad nový význam. Tvárou v tvár riziku, že ľudia budú podriadení logike strojov, sa františkánska ekonomika usiluje zmierovať, a nie ovládať, opätovne začleniť všetkých občanov do produktívneho a komunitného života, a nie obetovať ich sebeckému zisku.

Je na nás, aby umelá inteligencia podporovala základné ľudské hodnoty aj v ekonomickej oblasti. Ako totiž učil pápež František, „účel a zmysel“ operácií umelej inteligencie závisia od nás (*GMP* 2024, 4).

Autor je profesorom na Pápežskej univerzite Antonianum v Ríme (Taliansko), na Alfonsianum (Pápežská lateránska univerzita) v Ríme (Taliansko) a na FST – University of San Diego v Kalifornii (USA).

Zdroj: Martín Carbajo-Núñez, „Oeconomia Dei ed economia umana: una visione francescana per l’era dell’IA“, in: *Collectanea Franciscana* 96 (2026), 5 – 23. Text je zaradený aj do knihy: Martín Carbajo-Núñez,

Fratello Robot: Intelligenza artificiale e umanesimo francescano, EDI, Napoli 2026 (anglické vydanie: *Brother Robot: Artificial Intelligence and Franciscan Humanism*, TAU Publishing). Uverejnené s láskavým súhlasom autora.

Poznámky

Čítať viac